

«Третій Рим», або як Російська Православна Церква стала зброєю «русского міра» та полюбила атомну бомбу

Авторка: Анна Мельниченко, релігієзнавиця, методистка лабораторії інноваційного змісту освіти НЦ «МАНУ»

Російська православна церква, або Московський патріархат (МП) славиться у світі своєю одіозністю. Її реноме — це корупція, зв'язки зі спецслужбами (ФСБ, а в минулому КДБ), неприйняття існування суверенних держав за кордонами «русского міра», шовіністичні висловлювання, дегуманізація ЛГБТК+ спільноти, відкидання доказової медицини, заперечення коронавірусу, ворожість до інших релігійних спільнот і конфесій. Як це все співіснує у, здавалося б, орієнтованому на християнську любов православ'ї, пропоную розібратися далі.

Я українка, виростала у Львові й Одесі в середовищі православної культури із сильним впливом МП, тому довгий час утримувалася оглядати цю гілку християнства, щоб не здаватися упередженою. Хоча насправді час для такої рефлексії давно наспів.

У православній церкві, на відміну від католицької, немає верховного понтифіка. Керують нею кілька помісних автокефальних церков. Одна з таких автокефалій — Російська православна церква (РПЦ), або Московський патріархат (МП). РПЦ не задовольняє роль «однієї з церков», і вона вже здавна плекала наміри поширити свій вплив на православні церкви всіх держав, які колись входили до складу СРСР, тобто прийняти на себе роль материнської церкви та нав'язати свої закони й порядки сусіднім країнам.

Ба більше, 29 грудня 2021 року синод РПЦ вирішив утворити [власний екзархат на території Африки](#), порушивши в такий спосіб нормативні домовленості серед православних церков і заявивши претензії на канонічні кордони Александрійського патріархату. Цей жест можна розглядати як провокацію в бік Вселенського патріархату, покликану відлучити РПЦ на чолі з патріархом Кирилом з метою самопроголошення в Росії своєї церкви як єдиної істинної православної і канонічної спадкоємиці Візантії.

Щоб краще зрозуміти причини таких прагнень та політичні тонкощі дипломатії очільників РПЦ, варто зануритися в історію і дослідити витоки імперської ідеї всередині російського православ'я, яке калатає у дзвони «русского міра» і «русской весни» по всьому світу.

РПЦ хибно вважає себе спадкоємицею Риму і формулює тезу «Москва — Третій Рим». Їй ідеться про тяглість традиції Рим — Константинополь — Москва. Первісно, до другої половини XVI століття, ця теза звучала як «Москва — другий Київ», натякала на спадковість російських царів і Рюриковичів. Саме Рюриковичі за часів Русі були великими князями Київськими, а Москву набагато пізніше заснувала молодша гілка Юрійовичів. З часу падіння Константинополя в середині XV століття у Москві з'явилися нові перспективи, спрямовані на виправдання її загарбницької політики під прикриттям середньовічної ідеї «перетікання імперії».

Слід наголосити, що в релігійних питаннях дипломатичні відносини Русі й Візантії розвивалися за лінією Константинополь — Київ. Про Москву тоді взагалі не йшлося, адже до XII століття її ще не існувало. За свідченнями візантійських літописів, на території Русі окрема митрополія існувала з IX століття. Однак офіційна дата хрещення Русі князем Володимиром — 988 рік, а першим митрополитом слов'янського походження в Русі вважається Іларіон Київський (цікаво, що не Московський, правда?). Сучасній Москві важливе і вигідне офіційне хрещення Русі саме князем Володимиром. Від нього вони намагаються вивести спадковість династії Романових — російських царів, які отримали право престолонаступництва і були нащадками «того, хто хрестив Русь». Тому всі версії про існування християнства на теренах Русі до 988 року МП відкидає.

Після монгольської навали на Русь у 1239–1240 роках митрополит Київський переїхав до Володимира-на-Клязьмі (сучасне російське місто Владімір, яке заснував великий князь київський Володимир Мономах). Це сталося 1299 року, а пізніше, 1325 року, перебрався до Москви, хоча й далі титулювався як «митрополит Київський і вся Русі». До Москви вивезли також християнські реліквії Руси, що їх досі не повернули Києву.

Константинополь не хотів визнавати право Москви встановлювати власний патріархат, тому московський цар Борис Годунов присилював константинопольського патріарха Єремію II визнати Московський патріархат. Проте офіційних документів про визнання МП [не існувало](#). Київська митрополія, попри силкування Годунова, не визнала московського патріарха, як і весь тогочасний православний світ, і надалі легально обирала свого керівника. Водночас вона приєдналася до Литви та почала процес зближення із західними церквами. Так було аж до захоплення українських земель Російською імперією у XVIII столітті. Самопроголошена Москва привласнила релігійні досягнення Києва і почала нищити культурні здобутки.

У 1721 році, за часів правління Петра I (1682–1725), з Московського царства постала Російська імперія. Ідею перетворення Руси на так звану Росію, яка дала можливість обґрунтувати спадковість престолу, розвинув Феофан Прокопович, ректор Києво-Могилянської академії, виходець з українських земель. Пётр I, своєю чергою, запровадив «державне око», яке контролювало діяльність церкви та вписало її в рамки державного апарату імперії.

Чому для Москви й РПЦ так важливо підкреслити і наголосити спадкоємність із Візантією? Символіка з орлами, ідея «Третього Риму»... На це питання є лише одна відповідь: самé християнство візантійського канону мало імперський характер. Імператор Костянтин проголосив Римську імперію християнською, провів собор і жорстко викоринив усі можливості для інакодумства. При цьому він мав на меті лише одне — духовну єдність імперії, яка засвідчує територіальну цілісність. Догмати візантійської церкви, старанно викреслені й вималювані «олівчиком» Костянтина, стали основою для формування цезарепапізму (зверхність імператора-басилевса над церквою), ідеї «святости» влади, богопомазання царя та імітації небесної ієрархії в профанному світі імперії, яка занепадала.

«Раб Божий» (формулювання, яке дуже часто фігурує в православних богослужіннях) — водночас покірний раб імператора, адже влада монарха на землі — це продовження Божої влади на небесах. Звідси проростають такі любі російським романістам ідеї «маленької людини» і «тварі дрожащей» і наративи, що їх ми чуємо нині і від простих людей, і від російських медіа: «а я что могу сделать?» та «Бог вас за всьо наказал».

Ще один цікавий приклад ідеї про вертикаль влади, «заслуженої» перед Богом, а не перед народом, міститься в [проповіді](#) патріарха РПЦ Кіріла в головному храмі Збройних сил РФ 3 квітня 2022 року. У ній священнослужитель маніпулює терміном вертикалі у творах Іоана Ліствичника та ототожнює духовний підйом із вислугою перед державою. Патріарх РПЦ натякає, що хто вище сидить, той ближче до Бога, а отже, критиці не підлягає. Дісталось й санкціям, адже для величі духу можна потерпіти матеріальні негаразди. І це РПЦ, яка славиться [корупцією](#), тим, що підтримує «[релігійне споживацтво](#)» і створює «[християнський Диснейленд](#)» у місцях паломництва. Сам патріарх Кіріл полюбляє коштовні годинники [Breguet та Ulysse Nardin](#) вартістю [кількадесят тисяч доларів](#).

Наприкінці згаданої промови патріарх благословляє російську армію й називає війну «вітчизняною». Це вочевиднє його прями зазіхання на кордони суверенної України як на частину великої імперії Росії. Останнім часом навіть виник термін «гундяєвщина» за прізвиськом патріарха Кіріла (ім'я при народженні Владімір Гундяєв). Гундяєвщина полягає в остаточній інтеграції РПЦ в ідею «русского міра» та нехтуванні кордонами суверенних держав-сусідів. Про це патріарх Кіріл не раз заявляв, підтримуючи незаконні утворення так звані «ЛНР» і «ДНР», зокрема злочинців-терористів, як-от Стрелков (Ігорь Гірін). Межі «русского міра» для Кіріла визначає не лише мова спілкування, а й поширення ідеології РПЦ за кордонами Росії.

Про вектор російського православ'я в бік імперськості свідчать також причислення сім'ї Романових до лику [царствених страстотерпців](#) та толерування ікон із кривавим [диктатором Сталіним](#). Цікаво, що [ікона](#), яку патріарх Кіріл подарував очільникові Росгвардії, — це Августовська ікона Божої Матері, на якій зображено російських солдатів перед битвою в Польщі Першої світової війни. Божа Мати на іконі благословляє солдат і показує на захід. Для РПЦ захід — це край «метушні», який не має права на суверенне існування. Якщо навіть не зважати на те, що ікони із зображенням солдатів цілком теоретично не є канонічними, то сам жест патріарха Кіріл виглядає не дуже «по-християнськи».

Крім того, в цій проповіді Кіріл [благословляє російських солдатів на вбивство](#) (!).

Користуючись свободою віросповідання і тим, що релігійні організації не платять податки, гілка МП на території України захопила основні релігійні святині: Києво-Печерську, Почаївську і Святогірську лаври, Мгарський монастир та багато інших. Їх перетворили на феодальні володіння, де процвітають усі перераховані вище вади: корупція, шовінізм, мова ненависти.

Відеомемом стали висловлювання намісника Української Києво-Печерської лаври, яскравого члена РПЦ Павла (в народі Паша Мерседес, прозваний так за любов до дорогих авто). Перед журналістами телеканалу «1+1» Павло хизувався своєю здатністю проклинати тих, хто смів йому перечити: [«До вечера умретьє все»](#).

Коронавірус керівники РПЦ (Кіріл і Павел) пояснюють як кару Божу за підтримку світом руху ЛГБТК+. Ще патріарх Кіріл виправдовував окупацію військами РФ сходу України [небажанням бачити на Донбасі гей-паради](#). Під час внесення правок до Конституції РФ, які передбачали закріплення шлюбу як союзу чоловіка та жінки, а також обнулення президентського терміну, пропагандисти від держави використовували [гомофобні відеоролики](#), а на іншому фронті РПЦ підігрівало маси ненавистю до ЛГБТК+ спільноти. Адже за думкою Путіна та представників РПЦ, тільки чинний президент може зберегти традиційні цінності, а міжнародні організації несуть лише зло та розпусту. Саму рекламу [видалили з ютьюб](#).

Український церковний діяч і теолог Кирило (Говорун) у своїх лекціях підкреслює, що саме секулярні процеси відокремлення Церкви від держави і христоцентрична концепція (важливість фігури Христа та індивідуального спасіння кожної людини) — це і є можливість для Церкви зрозуміти себе як окремий організм. РПЦ ж, навпаки, прагне «вписатися» в державний апарат і стати квазімілітарною організацією, що віддаляє цю структуру від ідей первісного християнства. У Києво-Печерській лаврі невідомі [напали на журналістів](#), які запитували про війну в Україні.

Московська патріархія завжди намагалася спустити царство небесне на землю з локалізацією в Росії і центром у Москві. Ідею про те, що Царство Боже вже тут, сповідували російські письменники й філософи і так само політичні діячі Російської імперії та Радянського Союзу, а тепер ще й Росії. Російські філософи Владімір Соловйов і Ніколай Бердяєв проповідували ідеї руського космізму та перетворення людства на «боголюдство». Росіяни дотепер вважають себе боголюдьми: на проповіді 4 квітня патріарх Кіріл пропонував служити у війську та отримати в такий спосіб всепрощення і духовне очищення — це прояв фундаменталізму на межі з екстремізмом.

Для РПЦ смерть окремої людини не трагедія, а лише жертва на вітар кривавої імперії, яка пародіює Царство Боже й уповає на велич російської «цивілізації».

Комунізм як ідеологія був яскравим відбитком такого шовінізму. Народна релігія заборонялася як пережиток, а церковну владу, яку 1943 року переутворив Сталін, контролював КГБ. Інші релігійні деномінації в СРСР було заборонено, а окремі протестантські і нью-ейдж спільноти в Росії [зазнають прямої дискримінації](#) з боку влади і РПЦ навіть сьогодні.

Керівництво СРСР бачило себе як видозмінену «боголюдскість», що нагадує «надлюдство» арійської пропаганди нацистів. Більшість тих, хто у 1920–1930-х роках сповідували комуністичну ідеологію, вважали себе фундаторами раю на землі, а християнство — псевдорелігією. У фільмі Сергія Ейзенштейна «Октябрь», який зберігся лише частково, комуністи руйнують церкви, розбивають ікони, а камера утворює над цими людьми нові лики й іконізує образ псевдобогоборців.

Сучасна РПЦ — зовсім не нащадок Візантії чи, як їй мариться, Київської Руси. Це залишки відновленого Сталіним псевдохристиянського утворення, яке від співпраці з КГБ і виправдання вбивств та катувань російськими солдатами перейшло до імперського нарративу, що толерує жертвність, покарання, бездіяльність і мілітаризм.

Сьогодні ті, хто на території України досі підтримують РПЦ, нав'язують українцям провину у смерті від рук «благородного русского офіцера». Такі персонажі, як [Оксана Марченко](#), дружина скандального проросійського політика Віктора Медведчука, чи настоятель Української православної церкви (МП) [Онуфрій](#), закликають українців прийняти біль і страждання за свої (незрозуміло які) гріхи від московського меча. У [проповіді](#) на Благовіщення (7 квітня 2022 року) патріарх Кіріл порушив питання України і єднання всіх православних земель, нібито вболіваючи за збереження «віри православної на українських землях». Уже наступного дня російські військові поцілили касетними бомбами з цинічним написом «За дітей» по вокзалу в Краматорську, де загинули українські діти, жінки, чоловіки, котрі очікували на евакуацію. Напевне, РПЦ знову не помітить лицемірства, як не помітила його кілька тижнів тому, коли Росія бомбила Святогірську лавру на Донеччині. Як не помітила, що «спецоперація», на яку вона благословила російські війська, зруйнувала щонайменше [80 православних церков](#) у восьми областях України, забрала тисячі життів і сповнила горем серця мільйонів українців та українок.

Які ще смертні гріхи має випробувати на собі «колективний Раскольніков» в особі РПЦ, щоб уже ніколи не вирватися з пекла? Чи ми досі повинні слухати їхні облудні слова про необхідність християнського прощення після Бучі, Бородянки, Маріуполя, а тепер і Краматорська?